

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КАЗКОТЕРАПІЇ НА УРОКАХ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Особливістю професійної діяльності вчителів є те, що вони стають суб'єктами зовнішнього впливу на учнів та керування процесу їхнього навчання. Тому вони повинні створювати під час виконання своїх функціональних обов'язків спеціальні умови, які б сприяли збільшенню та відтворенню соціальних цінностей, що відтворюються за допомогою освітнього процесу. Але слід відмітити, що до них відносяться не тільки високий рівень освіченості підростаючого покоління, відповідність державним освітнім стандартам, але і стан їхнього здоров'я.

За даними сучасних досліджень майже 90 % школярів мають відхилення у психофізіологічному становленні, понад 50 % – незадовільну фізичну підготовку, близько 60 % мають низький рівень фізичного розвитку. На жаль, за останній час не тільки збільшилася кількість захворюваності дітей шкільного віку, а й зросли показники їх смертності. Це зумовлює необхідність запроваджувати більш ефективні нові форми і методи навчання, з метою збереження і зміцнення здоров'я учнів у навчально-виховному процесі.

Одним з них в останні часи вважається арт-терапія. У своєму дослідженні С. Жила зазначає, що в Україні серед науковців, методистів і педагогів помітно збільшився інтерес до вивчення можливостей мистецтва, що обумовлено зміною педагогічної парадигми, тенденціями гуманізації освітніх процесів, утвердженням ідей самоцінності кожного індивіда [2].

Різні аспекти застосування арт-терапії на загальноосвітніх уроках вивчалися багатьма вченими. Особливу увагу потребують роботи науковців, які підтверджують їх ефективність для психосоматичного стану особистості, а саме: музикотерапії (І. Грінцова, Л. Брусиловський, С. Петрушин та ін.), вокалотерапії (С. Шушарджан), ізотерапії (М. Бурно, А. Захаров, Р. Хайкин та ін.), бібліотерапії (С. Мурашевський, А. Міллер, К. Некрасова, Е. Рау, та ін.), імаготерапії (І. Вольперт, М. Говоров та ін.).

Одним з видів бібліотерапії є казкотерапія, головна спрямованість якої – збереження психічної, духовної та соціальної складових здоров'я, маючи на меті формування Я-концепції особистості, усвідомлення нею своєї значимості та відчуття гармонії із навколишнім світом, що позитивно впливає на загальний розвиток дитини.

Тому метою статті є розкриття особливостей та значення казкотерапії та форм її впровадження у навчально-виховний процес початкової школи.

Цьому питанню приділяли увагу Е. Берн, І. Вачков, А. Гнездилов, Т. Грабовська, М. Еріксон, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, Д. Кудзілов, Е. Петрова та ін.

Ще В. Сухомлинський зазначав, що «Музика – уява – фантазія – казка – творчість – така доріжка, йдучи якою дитина розвиває свої духовні сили. Музична мелодія збуджує в дітей яскраві уявлення. Вони – ні з чим не порівняний засіб виховання творчих сил розуму» [7, Т. 4, с. 357].

І. П'ятницька-Позднякова виділяє декілька напрямів корекційного впливу мистецтва [6]:

- психофізіологічний, спрямований на корекцією психосоматичних порушень;
- психотерапевтичний, пов'язаний з дією на когнітивну і емоційну сфери;
- психологічний, що виконує регулятивну, комунікативну функції;
- соціально-педагогічний, пов'язаний із розвитком естетичних потреб, розширенням загального і художньо-естетичного світогляду, з активізацією потенційних можливостей дитини в практичній художній діяльності й творчості.

А. Копитін уважав, що поєднання різних форм терапії творчістю дозволяє [5]:

- найбільшою мірою мобілізувати творчий потенціал людини і знайти способи, що відповідають її емоційному стану, потребам самовираження;
- надати людині можливість виражати свої переживання через створення нею художніх образів;
- активізувати і робити більш різнобічним емоційне спілкування людини;
- створити умови для міжособистісної комунікації, зміцнення особистісних меж і розвитку механізмів активної емоційної саморегуляції.

Особливий вплив на соціальне і психічне здоров'я підростаючого покоління має казкотерапія. К. Естес відмічала, що «Казки – це ліки... Вони мають цілющу силу, не примушуючи нас робити, бути, діяти, – достатньо тільки слухати їх... Казки народжують хвилювання, смуток, питання, прагнення і розуміння. В казках є наставлення, які допомагають нам пробиватися крізь життєві тернії» [8, с. 28].

Виділяють наступні функції казкотерапії: лікування казками, спільне з клієнтом відкриття тих знань, які живуть в душі та є психотерапевтичними в цей момент; процес пошуку сенсу, розшифровки знань про світ та системи взаємовідносин у ньому; процес утворення зв'язків між казковими подіями і поведінкою в реальному житті, процес перенесення казкового сенсу до реальності; процес об'єктивізації проблемних ситуацій;

процес активізації ресурсів, потенціалу особистості; процес екологічного навчання й виховання дітей; процес покращення внутрішньої природи й навколишнього світу; розкриття внутрішнього та зовнішнього світу, осмислення пережитого, моделювання майбутнього, процес підбору кожному клієнту своєї особливої казки; терапія середовищем, особливою казковою атмосферою, в якій можуть проявитися потенційні можливості особистості, може матеріалізуватися мрія; а головне, в ній з'являється відчуття захищеності та аромат таємниці [3].

У залежності від її функції виділяють наступні її види: діагностувальну, корегувальну та розвивальну. Для цього використовуються наступні категорії казок: художні, які у свою чергу, можуть поділятися на авторські та народні, дидактичні, психотерапевтичні та психокорекційні. Якщо перші два види й так постійно використовуються на уроках в початковій школі та спрямовані на реалізацію навчальних і виховних завдань, то останні слід проводити тільки спеціалістам, проте їх елементи можна використовувати і під час занять вчителем початкових класів, під чітким контролем психолога і попередньою його консультацією.

Терапевтичний вплив казкотерапії відбувається на двох рівнях: вербальному і невербальному. Рекомендується починати роботу на вербальному рівні (сприймання казки), продовжувати на невербальному (малювання, ліплення) і на завершальному етапі застосовуються вербальні засоби (обговорення казки, дискусійна форма роботи).

Також однією з форм казкотерапії може бути колективне створення казки, спрямоване на розв'язання спільної проблеми, що має значення для кожного і де кожен учень є автором. Це дає можливість з'ясувати проблеми, які виникають в учнів, і є для них актуальними, і які під час безпосереднього обговорення сприймалися би занадто болісно.

У свій час видатний педагог В. Сухомлинський наголошував на надзвичайному значенні створення казки у процесі роботи з дітьми: «Я не уявляю навчання в школі не тільки без слухання, але і без створення казки» [7, Т. 2, с. 164].

Учений у своїй діяльності використовував різноманітні форми роботи, однією з яких є читання казок у ролях, що сприяє емоційному сприйняттю казки дитиною, умінню уявити себе її героєм, що допоможе зрозуміти його вчинки, почуття тощо. Розробка власних казок сприяє розвитку комунікативних, творчих умінь, емпатії, створює доброзичливу атмосферу в колективі, підвищує самооцінку дитини. Така робота, на думку В. Сухомлинського, «є одним з найцікавіших для дітей видів поетичної творчості. Разом із цим, це важливий засіб розумового розвитку» [7, Т. 2, с. 167].

Багато вчених займалися вивченням казкотерапії з метою впровадження цієї технології у практику, розробляли рекомендації, програми

тощо, але найбільш комплексні та ґрунтовні нароби з цього питання належать Т. Зінкевич-Євстігнеєвій та Т. Грабенко [3]. Ними визначено принципи взаємодії вчителя з дитиною, розроблено теоретичні аспекти щодо організації казкотерапії, а також проєктивну діагностику, психокорекцію та психотерапію, психопрофілактику особистості та її розвиток через гармонізацію внутрішнього світу. Програми, розроблені вченими, спрямовано на психологічний розвиток дітей у діяльності, що передбачає ненасильницьку допомогу, при цьому учні беруть активну участь у процесі.

Казкотерапія не є відокремленою від освітніх завдань, оскільки одночасно проводиться робота з розвитку зв'язного мовлення, в учнів формуються вміння висловлювати свої думки, будувати розповідь.

Казкотерапія для дітей часто проводиться в поєднанні з хромотерапією, ігротерапією та (або) музикотерапією. Одним з прийомів є пропонування дитині намалювати ілюстрацію або зробити саморобку за мотивами улюбленої казки, інсценувати уривок з неї. Також можна супроводжувати читання казки приємною музикою, що підходить до неї (за емоційним настроєм, ритмічністю та інше).

О. Бурчик [1] виділяє види роботи над казкою, котрі мають профілактичну та корекційну спрямованість, а саме:

1. Розповідання казки:

а) Розповідь групі нової або відомої казки від третьої особи. Так педагог, розуміючи значення певної казкової ситуації та її виховний вплив на розвиток особистості, може акцентувати на них увагу під час цього виду роботи. Це сприяє вдосконаленню особистісних якостей дитини.

б) Групова розповідь казки, відомої всій групі. У цьому випадку оповідачем є не один учень, а група. Кожний учасник групи по черзі розповідає невеликий уривок казки. Розповідь розбивається на невеликі уривки вільно і спонтанно залежно від того, яку частину розповіді бере на себе попередній оповідач. Але в процесі цієї роботи педагог контролює розповідь дітей.

Під час цього виду роботи бажано використовувати аудіо- та відеозапис, що зробить цей вид роботи більш цікавим. Як один з видів роботи можна запропонувати дітям уособити будь-який предмет або частину навколишнього середовища і від його імені розповідати казку, що дасть можливість подивитися на ситуацію з іншого боку, ставши на місце іншого.

Якщо час дозволяє, то корисним буде, щоб учні розповідали ту саму казку від імені різних героїв. Необхідно загострювати увагу учасників на тих почуттях, які переживали герої впродовж казкових подій залежно від того, від якого імені йде розповідь.

2. Створення власної казки.

а) Створення індивідуальної казки кожним членом групи. Цей вид діяльності в метафоричній формі відбиває внутрішній світ дитини і опосередковано сприяє особистісному її розвитку. Якщо запропонувати, щоб ім'я героям дали самі діти, то це допоможе з'ясувати, як того чи іншого учня сприймають у колективі.

б) Групове складання казки. Кожен учень по черзі доповнює власним продовженням казковий твір. Процес групового складання дає змогу дізнатися, хто в групі є лідером, хто прагне привернути до себе увагу, хто хоче залишатися непоміченим, хто нав'язує своє рішення, а хто поважає думку іншого. Крім цього даний вид роботи дасть зрозуміти, наскільки згуртованим є колектив групи.

в) Написання власної казки за дві хвилини, не відриваючи ручки від паперу. Ця форма роботи, на нашу думку, вступає в суперечності із забезпеченням здоров'язбережувального середовища, оскільки, сприяючи емоційному благополуччю дитини, шкодить фізичному стану дитини, бо м'язи руки тривалий час знаходяться в тонусі й учень перебуває в стані напруження, що сприяє втомі.

3. Казкова лялькова терапія та драматизація казок.

Ці види робіт не тільки можуть урізноманітнити уроки читання, а й сприятимуть зміцненню колективу, формуванню позитивного емоційного клімату в групі, розвитку творчого потенціалу учнів та розв'язанню в метафоричній формі внутрішніх проблем.

Для ефективної реалізації казкотерапії під час уроків в початковій школі слід дотримуватися наступних принципів їх проведення під час тренінгу, але адоптованих під освітній процес [3]:

1. Принцип безумовного прийняття внутрішнього світу дитини. Світ казки сприймається цілісно і безоцінювально.
2. Принцип об'єктивності. Казка розглядається у всій її багатогранності.
3. Принцип результативності. Проведення аналізу повинно мати конкретну мету: формування висновків, об'єднання колективу, досягнення виховних та навчальних цілей конкретного уроку.

Узагальнюючи вищесказане, ми можемо зазначити, що в останні часи збільшилась кількість дітей, які мають порушення у здоров'ї, особливо духовної або психічної її складових. Одним із ефективних засобів їх профілактики та подолання є використання арт-терапевтичних методів, серед яких особливою популярністю користується казкотерапія, оскільки розрахована на вікову категорію учнів початкових класів.

У подальших наших дослідженнях ми більш детально зупинимося на інших видах арт-терапії та особливості їх застосування на уроках в початкових класах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурчик О. В. Групова казкотерапія в особистісно-орієнтованому вихованні дітей / О. В. Бурчик // Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. – 2005. – № 25. – С. 203–205.
2. Жила С. О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи : монографія / С. О. Жила. – Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2004. – 360 с.
3. Зинкевич-Евстигеева Т. Практикум по сказкотерапии / Т. Зинкевич-Евстигеева, Т. Грабенко. – СПб. : Питер, 2001. – 315 с.
4. Концепція неперервної валеологічної освіти та виховання в Україні // Валеологія. – 1999. – № 2. – С. 3–4.
5. Копытин А. И. Арт-терапия : хрестоматия / А. И. Копытин. – СПб. : Питер, 2002. – 320 с.
6. П'ятницька-Позднякова І. С. Арт-терапевтичні можливості видів мистецтва / І. С. П'ятницька-Позднякова // Наукові праці / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. – 2009. – Вип. 95, Т. 108. – С. 36–42.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976–1977. – Т. 2. – 670 с. ; Т. 4. – 640 с.
8. Эстес Кларисса Пиккола. Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях. – М. : Издательский дом «София», 2005. – 496 с.